

MIHIN VIRITTÄVYYS KATOSI?

Havaintoni ja mielikuvani viittaavat vahvasti siihen, että alkoholivalistus on tällä vuosikymmenellä miltei tipahtanut Alkoholipolitiikka-lehden aihepiiristä oltuaan 80-luvulla paljon esillä. Olisiko kysymys siitä, että myös viime vuosikymmenen Suuri Valistusidea on tuottanut pettymyksen? Hypoteettisesti sopii siis ihmetellä, olisiko koko alkoholivalistuksen historia maassamme enemmän pettymysten kuin saavutusten historiaa.

Tuo 80-luvun suuri valistus-idea oli *virittävyys*. Sen esihistoria Suomessa palautuu *Veikko Pietilän* tiedotusopilliseen väitöskirjaan (1972) ja kansainvälisesti sitäkin kauemmas, neuvostoliittolaiseen ns. toiminnan psykologiaan. Alkoholij- ja terveysvalistusta koskevan virittävyyden idean esittäjinä ansaitsevat kunniamaininnan *Juha Partanen* ja *Irja Parviainen* sekä sen hieman, vain hieman myöhemmin kehittelijöinä *Matti Virtanen* ja *Matti Piuspa*.

Virtasen mukaan virittävää alkoholivalistusta edelsi lähinnä toisen maailmansodan jälkeisen ajan luomus eli informatiivinen valistus ja sitä taas Turmiolan Tommin kauteen eli viime vuosisadan puolelle palautuva käskysuhdevalistus, jossa viimeinen sana pitäisi panna sitaatteihin (esim. käsky Älä juo tuskin ansaitsee valistuksen nimeä).

Virittävän valistuksen idea nousi aivan tietynlaisesta maa-perästä: monet tiedotusopilli-

set ja yleensä yhteiskuntatieteelliset ”totuudet” olivat alkaneet horjua – ja niiden mukana ajatus tiedotus- ja valistussanomista, jotka olisi mahdollista saada menemään yksi yhteen ”perille”. Virittävyyden suositelijat neuvoivat luopumaan perillemenon tavoitteestakin ja korvaamaan se uudella ja paremmalla: julkiseen keskusteluun on heitettävä ideoita, jotka saavat aikaan yksilökohtaisia ajattelu- ja –mikä ehkä vielä tärkeämpää – sosiaalisia prosesseja. Alkuperäisten ideoiden onnistuneisuuden mitta-puuksi nostettaisiin näin niiden kyky virittää.

Itse esiinnyin aluksi virittävyyden kriittikkona, koska pidin käsitettä liian epäselvänä ja siihen ladattuja odotuksia ylimitotettuna samalla kun katsoin, että informatiivisen valistuksen vaihtoehtoa ei kannata täysin tyrmätä. (Avoimeksi jätin ja jätän kysymyksen, eikö jopa käskysuhdevalistus saattanut omana aikanaan josakin määrin toimia; enää sillä ei tietenkään olisi käyttöä.) Pian huomasin, että en, kun väärinkäsitykset oli puhuttu pois, enää ollutkaan juuri lainkaan eri mieltä virittävyysteoreetikkojen kanssa ja aloin erilaisissa seminaareissa pitää heidän ideoansa näkyvästi esillä, sen alaa alkoholi- ja terveysvalistuksesta myös laajentaen.

Onko virittävyys toiminut? Onko siitä upeita esimerkkejä? Kannattaisiko meidän pitää 15-vuotisjuhlat?

En olisi valmis tilaamaan salliä juhliä varten. Jos katsomme maamme alkoholiolojen kehitystä viimeksi kuluneiden 15 tai 10 vuoden aikana, löydämme käyristä taloudelliset nousu- ja laskukaudet, anniskelupolitiikan muuttumisen ja ehkä jopa EU:hun liittymisemme esi- ja valmisteluvaiheen, erinäisistä suomalaisen yhteiskunnan kulttuurisista muutoksista puhumattakaan. Mutta paljonko jää virittävän alkoholivalistuksen tilille? Jokin residuaali, jäännöskö?

Yksi tapa pelastaa virittävyyden idea olisi sanoa, että siinä niin sanoakseni itsessään ei ollut vikaa; suomalainen kansalaisyhteiskunta vain ei vielä ollut kypsä tuottamaan niitä sosiaalisia prosesseja, joita kaivattaisiin. Selitys kuitenkin olisi läpinäkyvä. Ideat on tietenkin suhteutettava niiden toimivuuden edellytyksiin, niiden onnistuneisuuden mittapuiden tulee olla hyvin pragmaattisia. Jos tavoitteena on esim. – niin kuin kerran oli – saada päihdeongelmien kanssa tekemisiin joutuvat esiintymään sankoin joukoin omassa asiassaan, tavoite ei toteutumattomana ole ollut pragmaattisesti hyvä, vaikka se olisi kuinka erinomainen joissakin muissa katsannoissa. Nämä nykyiset hoitomahdollisuuksien huonontamisen ajat ovat olleet kyseisen osatavoitteen testi.

Ja jos virittävyyden ideassa ”itsessäänkin” oli jotakin vialla, se jokin ehkä oli selkiinty-

mättömyys. Kenties luovuin kriitikon roolistani turhan vähällä?

Kun taannoin puhuin näistä asioista A-klinikoiden johtajille, pääsin suunnilleen näin pitkälle ja vielä pari askelta eteenpäin: alkoholivalistuksen tavoitteita on tarkistettava realistiseen suuntaan ja ilmeisesti on tarpeen ryhtyä pohtimaan vakavammin kuin ennen alkoholivalistuksen eriyttämistä kohderyhmittäin. Miten sattui-kaan, muutama päivä A-klinikkasäätiön seminaarin jälkeen silmiini osui *Olavi Kaukosen* toimittama STAKES-julkaisu ”Euroopan yhteisö ja Suomen alkoholipoliittinen järjestelmä” (1993). Sen artikkelissa ”Alkoholivalistuksen mahdollisuudet” *Marjatta Montonen* osoittaa päässeensä jo minua ja useimpia muita pitemmälle.

Montonen tekee ensinnäkin tärkeitä käsitteellisiä erotteluja. Neuvonta on henkilökoh- taista vuorovaikutusta esim. terveydenhuollon piirissä, ope- tusta antaa koululaitos ja valis- tus on ”tavoitteellista viestintää, joka suuntautuu suurelle yleisölle tai rajatuille kohde- ryhmille joukkoviestinnän kei- noin”. Minusta tälle toiminta- muodolle voitaisiin yhtä hyvin antaa uusi nimi ja varata valis- tus kattokäsitteeksi ja -nimek- si, mutta tähän ei ole olen- naista.

Toiseksi Montonen tiivistää eri maissa saatujen alkoholiva- listuksen tuloksellisuutta arvi- oivien tutkimusten tulokset pähkinänkuoreen. Kiintoisa on mm. se tieto, että ”tulosten ai- kaansaaminen edellyttää huo- mattavia taloudellisia resurs- seja (suunnittelevaa ja toteut- tavaa henkilöstöä, aineiston

tuotantoa, tilan ja ajan ostamis- ta joukkoviestimistä)”. Yleen- sä ei valistukseen ole ollut käy- tettävissä yhtä runsaita varoja kuin alkoholin mainontaan. Kampanjat tavoittavat yleensä huonoimmin ne kohderyhmät jotka valistusta eniten tarvitsi- sivat, ja motivoituneen yleisön kannalta kampanjoiden tieto- sisältö on usein liian pinnallis- ta.

Valistus on tuloksellista vain erityisen suotuisten olosuhteiden vallitessa, Montonen jat- kaa. ”Näin valistuksen vaiku- tus helposti rajoittuu *aiemmin tehtyjen muutospäätösten vah- vistamiseen ja tukemiseen*” (ko- rostus M. M:n). Yleisöä voi- daan ohjalla vain niillä rajalli- silla alueilla, joilla se on jo en- nalta motivoitunut. ”Kampan- joiden avulla voidaan saada ai- kaan muutoksia tiedollisissa resursseissa, jossakin määrin myös asenteissa *mutta vain harvoin käyttäytymisessä*” (ko- rostus M. M:n).

Montosen seuraava esimerk- ki on kylmää vettä kaikellekin (?) valistusajattelulle: ”Tiedol- listen muutosten aikaansaami- nen edellyttää, että kampanjan viesti on yksinkertainen ja yk- siselitteinen – esim. ’yksi paukku palaa kahdessa tunnis- sa’. Esimerkiksi ’kohtuu- juomista’ propagoivat viestit ovat moniaineeksisia ja moni- tulkintaisia. Kohtuuden käsit- teelle on vaikea antaa yksise- litteistä määritelmää.”

On kysyttävä, miten pitkä on matka informatiivisesta yhden paukun palamisajan tietämi- sestä oman juomiskäyttäytymi- sen muuttamiseen. Jossakin ta- pauksessa tuo tieto saattaa ha- vahduttaa: Noin hitaastiko al- koholi palaa? Minun täytyy juoda pidättyvämmän. Tieto ei

kuitenkaan kenellekään tuo pidättyvämmän juomisen edel- lyttämää tahdonvoimaa. Ja voi- han sama tieto vaikuttaa näin- kin: Noinko nopeasti alkoholi palaa? Minun on tihennettävä tahtia.

Käyttäytymistason muutok- sia voidaan valistuskampan- joilla Montosen mukaan saada aikaan vain, jos sosiaalisen ympäristön vaikutus on valis- tuksen tavoitteiden suuntais- ten. ”Välittömimmin alkoholi- kulutusta rajaavia ja ohjaa- via fyysisiä ympäristötekijöitä ovat alkoholin tarjonta ja mark- kinointi”. Alkon perinteinen toimintalinja taitaa tuossa si- taatissa saada osakseen kiitos- ta.

Tätä kautta virittävyydelle – käsitteelle jota Montonen ei mainitse – jää jotakin jalansi- jaa. ”Potentiaalisesti tuloksel- lisimmaksi ja helpoimmin toteutettavissa olevaksi strategi- aksi on nähty valistuksen hy- väksikäyttö *alkoholipoliittisen keskustelun ja toiminnan sti- muloimiseksi* – Osallistumal- la valistuksen keinoin julki- seen keskusteluun voidaan pyrkiä vaikuttamaan keskuste- lun aihevalintoihin ja mielipi- deilmastoon. Nämä tekijät puolestaan vaikuttavat poliitti- siin ratkaisuihin, jotka muok- kaavat niitä ympäristöehtoja, joiden rajoissa yksilöt voivat tehdä käyttäytymisvalinto- jaan”, Montonen kirjoittaa (ko- rostus hänen). Näin on ympäri käyty ja yhteen tultu, sillä vai- kuttaminen nimenomaan päät- täjiin oli virittävyyskeskuste- lun alkuvaiheessa ja vain siinä paljon esillä, ensin jopa virittä- vyyden päättävöitteenä.

PERTTI HEMÁNUS